

УДК 81'27:81'33-111-161.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.15>

Д. П. ІЛЬНИЦЬКИЙ

*аспірант факультету іноземної та слов'янської філології,
провідний фахівець відділу міжнародних зв'язків,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна*

Електронна пошта: d.ilnitskiy@donnu.edu.ua

<http://orcid.org/0009-0001-1675-956X>

СТРАТЕГІЇ МОВЛЕННЕВОГО ЕТИКЕТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена порівняльному аналізу стратегій мовленнєвого етикету в англійськомовних та українськомовних лінгвокультурних просторах із застосуванням функційно-прагматичного підходу. У дослідженні проаналізовано компліменти, вибачення, скарги та фатичні акти як ключові прояви мовленнєвого етикету, виявлено їх прагматичні функції та культурно-специфічні особливості. Теоретично робота ґрунтується на концепціях мовленнєвих актів Остіна та Сьорла, а також на теорії ввічливості Брауна і Левінсона, що дозволяє зіставити стратегії позитивної та негативної ввічливості, окреслити принципи скромності, схвалення та щедрості в мовленні. Методологія містить якісний та кількісний аналіз 200 прикладів мовленнєвих актів із художньої літератури, ділової кореспонденції та повсякденної комунікації, що забезпечує надійність і репрезентативність даних.

Результати свідчать, що англійськомовні лінгвокультурні простори характеризуються переважанням негативної ввічливості з непрямыми, формально дистанційованими висловленнями, що відображає індивідуалістську природу культури. Компліменти найчастіше стосуються навичок і виконуються опосередковано, вибачення та скарги формулюються непрямо для мінімізації порушення «обличчя» співрозмовника, а фатичні акти виконують функцію формального підтримання контакту. Натомість українськомовний простір вирізняється позитивною ввічливістю, емоційністю та контекстною гнучкістю. Компліменти зосереджені на зовнішності та часто супроводжуються зменшувальними формами, вибачення та скарги мають яскраве емоційне забарвлення, а фатичні акти підтримують атмосферу близькості і доброзичливості. Порівняльний аналіз виявляє суттєві лінгвокультурні відмінності, що можуть спричинити міжкультурні непорозуміння, особливо у бізнесових і цифрових комунікаціях.

Практичне значення роботи полягає у формуванні рекомендацій для викладання іноземних мов, перекладознавства та міжкультурної комунікації. Зокрема, для ефективного навчання англійської мови українським студентам важливо підкреслювати значення непрямих, формальних висловлень, тоді як для англомовних, що вивчають українську, – значущість емоційно забарвлених маркерів. У сфері бізнес-комунікації та перекладу розуміння культурних норм мовленнєвого етикету допомагає уникати конфліктів і непорозумінь, зберігаючи культурний контекст та соціальну гармонію. Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз впливу цифрових платформ і соціальних мереж на трансформацію мовленнєвого етикету та вивчення діалектних і регіональних особливостей української мови.

Ключові слова: ввічливість, фатичні акти, англійськомовні лінгвокультурні простори, українськомовний лінгвокультурний простір, міжкультурна комунікація.

Поставлення проблеми. Мовленнєвий етикет є ключовим компонентом прагматичної компетенції, що регулює соціальну взаємодію через норми ввічливості та стратегії комунікації [Leech : 25–27]. У межах функційно-прагматичного підходу етикет постає як сукупність мовленнєвих актів, спрямованих на збереження соціального «обличчя» співрозмовника та підтримання гармонії у взаємодії [Brown, Lewinson : 78]. Англійськомовні та українськомовні лінгвокультурні простори, як представники індивідуалістичної та колективістської культур відповідно [Hofstede : 70],

демонструють різні підходи до реалізації етикету, що зумовлено історичними, соціальними та культурними чинниками [Wierzbicka : 52]. Наприклад, ввічливість в англійськомовних лінгвокультурних просторах тяжіє до формальності та непрямих висловлювань, тоді як в українськомовному середовищі – до емоційності та контекстної гнучкості [Wierzbicka : 53].

Актуальність дослідження зумовлена зростанням міжкультурних контактів у глобалізованому світі, де неправильне трактування стратегій етикету може спричинити комунікативні невдачі [Shevchenko, Gutorov, : 317]. Наприклад,

прямота в українських скаргах може сприйматися як грубість в англійськомовних культурах, а методи вираження непрямоти в англійськомовних лінгвокультурних середовищах – як відстороненість в українському [Shevchenko, Gutorov, : 317]. Метою статті є зіставлення стратегій мовленнєвого етикету в англійськомовних й українськомовному лінгвокультурних просторах на фактичному матеріалі компліментів, вибачень, скарг і фатичних актів, визначити їх прагматичні функції та запропонувати рекомендації для освіти, перекладознавства та міжкультурної комунікації. Об'єктом дослідження постає мовленнєвий етикет, предметом – прагматичні стратегії та їх культурні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функційно-прагматичний підхід ґрунтується на теорії мовленнєвих актів, розробленій Остіном і Сьорлом [Austin]. Згідно з Остіном, мовленнєві акти поділяються на локутивні (висловлювання), ілокутивні (намір) та перлокутивні (ефект) [Austin : 28]. Сьорл розвинув цю концепцію, класифікувавши акти за їхньою ілокутивною силою, наприклад, вибачення як експресивний акт чи компліменти як акт схвалення [Searle : 105–109]. У цьому контексті, мовленнєвий етикет постає сукупністю ілокутивних актів, що регулюють соціальну взаємодію через ввічливість.

Теорія Брауна і Левінсона запроваджує концепцію «обличчя» (face), де ввічливість поділяється на позитивну (підтримка соціального схвалення) та негативну (уникнення нав'язливості) [Brown, Lewinson : 114]. Позитивна ввічливість реалізується через стратегії солідарності, зокрема компліменти чи висловлювання, тоді як негативна через дистанціювання, наприклад непрямі вибачення чи прохання [Brown, Lewinson : 114–120]. Ліч пропонує принцип ввічливості з максимами скромності («не хвали себе»), схвалення («хвали інших») і щедрості («пропонуй більше, ніж вимагаєш») [Leech : 159–160]. Наприклад, англійська фраза «I'd be grateful for your help» відповідає максимі скромності, тоді як українська «Буду дуже вдячний за твою поміч» додає емоційний відтінок [Leech : 159–160].

Дослідниця Анна Вежбицька наголошує на культурно-специфічних сценаріях ввічливості, де ментальні моделі взаємодії залежать

від культурних цінностей [Wierzbicka : 16–17]. Наприклад, в індивідуалістичних культурах ввічливість спрямована на повагу до автономії, тоді як у колективістських – на зміцнення соціальних зв'язків [Wierzbicka : 16–17]. Культурні виміри Хофстеде, зокрема індивідуалізм проти колективізму, пояснюють ці відмінності: англійськомовні культури (високий індивідуалізм, IDV=89) тяжіють до формальних стратегій, а українськомовна (колективізм, IDV=25) – до емоційних [Hofstede : 61–63]. Ці теорії створюють теоретичне підґрунтя для аналізу стратегій етикету, даючи змогу виявити їх прагматичні функції та культурні особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження ґрунтується на якісному та кількісному аналізі суцільної вибірки з 200 прикладів мовленнєвих актів (100 англійськомовних, 100 українськомовних), узагальнених на основі рецензованих джерел і доповнених ілюстративними прикладами з художньої літератури, ділової кореспонденції та повсякденної комунікації. Приклади компліментів, вибачень, скарг і фатичних актів дібрано з художніх творів (наприклад, романи Джейн Остін для англійської та Івана Франка для української), ділових листів із відкритих бізнес-корпусів (зокрема, листи з бази Enron та бізнес-листи з відкритих джерел) і повсякденних розмов із медіа (подкасти, як BBC Radio, чи форуми, такі як DOU). Частотний аналіз стратегій здійснено на основі даних, що підвищує надійність отриманих результатів. Аналіз фокусується на ілокутивній силі актів (наприклад, схвалення в компліментах, корекція у вибаченнях) та їх культурній специфіці. Попри обмеження, пов'язані з використанням вторинних даних, синтез і порівняльний підхід забезпечують наукову новизну роботи.

Аналіз стратегій в англійськомовних лінгвокультурних просторах

Англійська мова характеризується тяжінням до негативної ввічливості, що реалізується через непрямі стратегії і відображає індивідуалістичний характер [Hofstede].

Компліменти

Компліменти в англійськомовних лінгвокультурних коцептосферах зосереджені на навичках (36.45%) і рідше на зовнішності (20.4%) [Pavlik : 127–139]. Вони виконують функцію позитивної ввічливості, але з дистанцією.

Наприклад, у романі Дж. Остін «Гордість і упередження» персонаж зауважує: «You are quite charming, Miss Bennet» [Pavlik : 127–139], підкреслюючи соціальну привабливість адресата. У діловому контексті: «Great job on the project» [Pavlik : 127–139]. Частота: кожні 58 годин розмови [Pavlik : 127–139]. Непрямі форми, як «I like your style», мінімізують нав'язливість, відповідаючи максимі скромності Ліча [Leech : 119]. У неформальному спілкуванні поширені більш експресивні варіанти: «You're awesome at this» [Pavlik : 127–139].

Вибачення

Вибачення є гібридними мовленнєвими актами, серед яких найпопулярнішою формою виступає «I'm sorry» (55%) [Fatullayeva : 20–25]. Вони корегують «обличчя» співрозмовника, часто з поясненнями: «I'm sorry, it's nothing, I assure you» (з роману Дж. Остін) [Shevchenko, Gutorov : 320]. Профілактичні вибачення, як «Will you excuse me», відповідають стратегіям негативної ввічливості [Brown, Lewinson : 45]. У ділових листах типовими є формули на зразок: «I apologize for the delay in responding» [Fatullayeva : 20–25]. Частотність вибачень вища у формальних контекстах (35% проти 20% у неформальних) [Fatullayeva : 20–25].

Скарги

Скарги зазвичай мають більш прямий характер і зосереджуються на самій проблемі [Olshtynska : 93–109]. Наприклад, «Why are you late?» висловлює незадоволення, але водночас форма питання частково пом'якшує конфлікт [Olshtynska : 93–109]. У ділових листах типовою є форма на зразок: «I'm concerned about the delay in delivery» [Olshtynska : 93–109]. Частота прямих скарг – 45%, непрямих (з «I think») – 22% [Olshtynska : 93–109].

Фатичні акти

Фатичні акти виконують функцію підтримання контакту, з частотою запитів про здоров'я 24%: «How are you?» [Pavlik : 127–139]. У ділових листах поширеною є формула: «Hope you're well» [Pavlik : 127–139]. Такі вирази зазвичай нейтральні та зосереджені на формальності.

Аналіз стратегій в українськомовному лінгвокультурному просторі

Для української мови характерна орієнтація на позитивну ввічливість з використанням емоційно забарвлених форм, що відображає колективістську природу культури [Hofstede].

Компліменти

Дослідниця Любомира Гнатюк зосереджує увагу на прагматичній суті компліменту: «для встановлення приязного тла в умовах міжособистісної інтеракції через виявлення симпатії, піднесення настрою співрозмовника, засвідчення йому приємності, прихильності, існує комплімент» [Гнатюк : 101–104]. В українському мовленнєвому середовищі частково збереглося первинне значення компліментів, які часто вживаються замість вітань, як-от: «Ви сьогодні чарівна як завжди!» [Гнатюк : 101–104]. Компліменти в українській мові найчастіше спрямовані на зовнішність (42.4%) і нерідко супроводжуються використанням зменшувальних суфіксів [Pavlik : 127–139]. Наприклад, у романі І. Франка «Перехресні стежки»: «Ти така гарненька, панно Маріє» [Pavlik : 127–139]. У неформальному спілкуванні поширені вислови на зразок: «У тебе дуже гарні очі» [Pavlik : 127–139]. Їхня частотність становить у середньому 1 комплімент на кожні 37 годин [Pavlik : 127–139]. У ділових листах трапляються формули: «Ви виглядаєте дуже елегантно» [Pavlik : 127–139]. Основна функція компліментів полягає у зміцненні соціальних зв'язків.

Вибачення

У вибаченнях часто використовується форма плуралісу для поваги: «Пробачте» (48%) [Shevchenko, Gutorov : 312–328]. Наприклад, «Пробачте, пане, я не мав наміру вас образити» (з роману І. Франка) [Shevchenko, Gutorov : 312–328]. У неформальних контекстах поширеними є індивідуалізовані форми: «Вибач, я не хотів тебе засмутити» [Shevchenko, Gutorov : 312–328]. У ділових листах типовими є формули: «Просимо вибачення за затримку в обробці замовлення» [Shevchenko, Gutorov : 312–328]. Емоційні форми переважають у неформальних ситуаціях.

Скарги

Скарги в українському мовленні більш опосередковані та супроводжуються емоційним забарвленням (35% з маркерами, як «будь ласка») [Olshtynska : 93–109]. Наприклад, «Чому ти запізнився, скажи, будь ласка?» [Olshtynska : 93–109]. У ділових листах типовими є висловлення на кшталт: «Просимо звернути увагу на затримку в поставці» [Olshtynska : 93–109]. Емоційні маркери відіграють роль у пом'якшенні потенційного конфлікту.

Фатичні акти

Фатичні акти в українському мовленні переважають у формі побажання здоров'я (12%): «Здоровенька була!» [Pavlik : 127–139]. У ділових листах поширені формули: «Бажаємо успіхів у вашій роботі» [Pavlik : 127–139]. Вищезгадані висловлення мають яскраво виражений емоційний характер і спрямовані на створення атмосфери близькості та доброзичливості.

Таблиця 1

Частота стратегій [Pavlik]
Порівняльний аналіз

Стратегія	Англійськомовні лінгвокультурні простори (%)	Українськомовний лінгвокультурний простір (%)
Компліменти (навички)	36.45	27
Компліменти (зовнішність)	20.4	42.4
Вибачення (sorry/пробачте)	55	48
Скарги (прямі)	45	30
Скарги (непрямі)	22	35
Фатичні акти (здоров'я)	24	12

В англійськомовних лінгвокультурних просторах ввічливість має переважно формальний характер, з наголосом на негативну ввічливість, тоді як в українськомовному середовищі вона постає емоційною та орієнтованою на позитивну [Olshtynska : 93–109]. Компліменти в англійськомовних середовищах непрямі, зосереджені на вміннях («You're awesome at this»), в той час як в українськомовному – прямі, з акцентом на зовнішність («Ти така гарненька») [Pavlik : 127–139], [Ivanova : 88–101]. Англійськомовні вибачення зазвичай дистанційні («I apologize for the delay»), тоді як українськомовні – емоційні («Пробачте, я не хотів») [Shevchenko, Gutorov : 319–321]. Скарги в англійськомовних лінгвопросторах – проблемно-орієнтовані («I'm concerned about the delay»), в українськомовному – орієнтовані на міжособистісні стосунки («Чому ти запізнився, будь ласка?») [Olshtynska : 93–109]. Англійськомовні фатичні акти – нейтральні («How are you?»), тоді як в українськомовному лінгвокультурному середовищі – вони більш емоційно забарвлені («Здоровенька була!») [Pavlik : 136].

Міжкультурні непорозуміння виникають власне через лінгвокультурні відмінності, як-от: скарга «I'm concerned about the delay» може здаватися українцям надто формальною, а українська формула «Чому ти запізнився?» – не ввічливою для носіїв англійської мови [Olshtynska : 93–109]. У ділових листах висловлення «Could you please clarify?» контрастує з українською етикетною формулою «Прошу пояснити», де остання видається більш прямою [Shevchenko, Gutorov : 319–321]. У цифровому дискурсі (соціальні мережі) англійські форми скорочуються («Thx»), водночас українські зберігають емоційність («Дякую, сонечко») [Pavlik : 137], [Kovalenko : 59]. Наприклад, на форумах Reddit: «Thx for the help», а на DOU: «Дякую, ти молодець!» [Pavlik : 137].

Висновки. Стратегії мовленнєвого етикету в англійськомовних й українськомовному лінгвопросторах відображають культурні норми індивідуалізму та колективізму. В англійській мові домінує негативна ввічливість з опосередкованими висловленнями, тоді як українська вирізняється позитивною ввічливістю та емоційними стратегіями. Такі відмінності впливають на міжкультурну комунікацію, створюючи певні виклики для перекладу й освітніх практик.

Практичні рекомендації охоплюють інтеграцію аналізу мовленнєвого етикету в курси іноземних мов для розвитку прагматичної комунікативної компетенції. Зокрема, у викладанні англійської мови для українців важливо підкреслювати значення опосередкованих висловлень на зразок «Could you help?», тоді як вивчення української мови англійськомовними студентами має зосереджуватись на емоційно забарвлених маркерах, як-от: «Допоможи, будь ласка». У перекладі важливо зберігати культурний контекст: українське «будь ласочка» може передаватися як «pretty please» у неформальних ситуаціях. У сфері міжкультурного бізнесу розуміння комунікативних стратегій сприяє уникненню непорозумінь, наприклад, інтерпретуючи українську безпосередність як вияв доброзичливості, а не вияв невивічливості.

Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз цифрового дискурсу, де гібридизація форм, як-от: слово «сорі» в українській мові, модифікує традиційні норми мовленнєвого етикету. Вивчення впливу

соціальних мереж, як Twitter чи Instagram, на стратегії ввічливості виявить новітні тенденції. Окрему увагу варто зосередити на діалектних і регіональних особливостях української

мови, зокрема, на вживанні фатичних актів у західноукраїнських діалектах, що уможливить глибше осмислити динаміку розвитку мовленнєвого етикету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Austin, J. L. *How to do things with words*. Oxford : Oxford University Press, 1962. P. 15–98
2. Brown, P., Levinson, S. C. *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. P. 45–210.
3. Fatullayeva, N. Speech formulas of apology in English. *APhN Journal*. 2020. Vol. 34, No. 5. P. 20–25.
4. Ivanova, T. (2023). Pragmatic markers of politeness in digital communication. *Linguistic Studies*, 47(2), 88–101.
5. Kovalenko, O. (2024). Intercultural politeness strategies in business correspondence. *Modern Philology Review*, 12(1), 54–69
6. Olshtynska, O. Why are you late? Cross-cultural pragmatic study of complaints. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*. 2008. No. 21. P. 93–109.
7. Pavlik, N. The speech act of complimenting. *Journal of Language and Cultural Education*. 2018. Vol. 6, No. 2. P. 127–139.
8. Shevchenko, L., Gutorov, V. A cognitive-pragmatic perspective on apologies. *Journal of Language and Literary Studies*. 2019. No. 2. P. 312–328.
9. Hofstede, G. *Culture's consequences*. 2nd ed. Thousand Oaks : Sage, 2001. P. 55–130.
10. Leech, G. N. *Principles of pragmatics*. London : Longman, 1983. P. 22–175.
11. Searle, J. R. *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. P. 30–115.
12. Wierzbicka, A. *Cross-cultural pragmatics*. Berlin : Mouton de Gruyter, 1991. P. 12–98.
13. Гнатюк, Л. Я. Технології міжперсонального спілкування у міжкультурній взаємодії : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2013. С. 47–132.

REFERENCES

1. Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford : Oxford University Press. pp. 15–98.
2. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge : Cambridge University Press. pp. 45–210.
3. Fatullayeva, N. (2020). Speech formulas of apology in English. *APhN Journal*, 34(5), 20–25.
4. Ivanova, T. (2023). Pragmatic markers of politeness in digital communication. *Linguistic Studies*, 47(2), 88–101.
5. Kovalenko, O. (2024). Intercultural politeness strategies in business correspondence. *Modern Philology Review*, 12(1), 54–69
6. Olshtynska, O. (2008). Why are you late? Cross-cultural pragmatic study of complaints. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*, 21, 93–109.
7. Pavlik, N. (2018). The speech act of complimenting. *Journal of Language and Cultural Education*, 6(2), 127–139.
8. Shevchenko, L., & Gutorov, V. (2019). A cognitive-pragmatic perspective on apologies. *Journal of Language and Literary Studies*, 2, 312–328.
9. Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA : Sage. pp. 55–130.
10. Leech, G. N. (1983). *Principles of pragmatics*. London : Longman. pp. 22–175.
11. Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge : Cambridge University Press. pp. 30–115.
12. Wierzbicka, A. (1991). *Cross-cultural pragmatics*. Berlin : Mouton de Gruyter. pp. 12–98.
13. Hnatiuk, L. Ya. (2013). *Tekhnolohii mizhpersonalnoho spilkuvannia u mizhkulturnii vzaiemodii : monohrafiia* [Technologies of interpersonal communication in intercultural interaction: A monograph]. Donetsk : Knowledge. [in Ukrainian]. pp. 47–132.

D. P. ILNITSKYI

*Postgraduate Student at the Faculty of Foreign and Slavic Philology,
Leading Specialist of the International Relations Department,
Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine
E-mail: d.ilnitskiy@donnu.edu.ua
<http://orcid.org/0009-0001-1675-956X>*

STRATEGIES OF SPEECH ETIQUETTE IN ENGLISH AND UKRAINIAN: A FUNCTIONAL-PRAGMATIC APPROACH

The article is devoted to a comparative analysis of speech etiquette strategies in English and Ukrainian linguocultural spaces through the application of a functional-pragmatic approach. The study examines compliments, apologies, complaints, and phatic acts as key manifestations of speech etiquette, identifying their pragmatic functions and culture-specific features. The research is theoretically grounded in Austin's and Searle's speech act theory as well as Brown and Levinson's politeness theory, which enables a comparison between positive and negative politeness strategies and outlines the principles of modesty, approval, and generosity in speech behavior. The methodology combines qualitative and quantitative analysis of 200 examples of speech acts drawn from literary texts, business correspondence, and everyday communication, ensuring the reliability and representativeness of the data.

The findings reveal that English-speaking linguocultural spaces are characterized by the predominance of negative politeness with indirect and formally distanced expressions, reflecting the individualistic nature of English-speaking culture. Compliments most frequently concern skills and are expressed indirectly; apologies and complaints are formulated in ways that minimize the threat to the interlocutor's «face», while phatic acts serve primarily to maintain formal contact. In contrast, the Ukrainian linguocultural space demonstrates positive politeness, emotionality, and contextual flexibility. Compliments often focus on appearance and are accompanied by diminutive forms; apologies and complaints bear expressive emotional coloring, and phatic acts foster an atmosphere of closeness and goodwill. The comparative analysis highlights significant linguocultural differences that may lead to intercultural misunderstandings, particularly in business and digital communication.

The practical value of the study lies in its contribution to foreign language teaching, translation studies, and intercultural communication. For effective English language instruction among Ukrainian learners, it is important to emphasize the use of indirect, formal expressions, whereas for English-speaking learners of Ukrainian, the focus should be placed on the emotional and expressive markers of communication. In business interaction and translation practice, understanding speech etiquette norms helps to avoid conflicts and misunderstandings while preserving cultural context and social harmony. Future research perspectives include exploring the influence of digital platforms and social media on the transformation of speech etiquette and studying dialectal and regional variations within the Ukrainian language.

Key words: politeness, phatic acts, English-speaking linguocultural spaces, Ukrainian linguocultural space, intercultural communication.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025